

УДК: 502.75+712.23 (477.51)

**Рідкісні види судинних рослин Ічнянського національного природного парку
О.А.Жигаленко**

*Ічнянський національний природний парк (Ічня, Чернігівська обл., Україна)
ichn_park@cg.ukrtel.net*

Описані місцезнаходження на території Ічнянського національного природного парку рідкісних видів судинних рослин. Наводяться короткі характеристики видів та їх соціологічна цінність.

Ключові слова: *Червона книга України, види регіональної охорони, Ічнянський національний природний парк.*

Вступ

Ічнянський національний природний парк був створений відповідно до Указу Президента України від 21.04.2004р. №464/2004 на території Ічнянського району Чернігівської області. Парк розташований на південний захід від м. Ічні. Загальна площа національного парку становить 9665,8 га, в тому числі 4686,1 га земель, що надані йому в постійне користування, та 4979,7 га земель, що включаються до його складу без вилучення у землекористувачів.

В системі фізико-географічного районування (Шищенко, 1989) основна територія національного природного парку знаходиться в межах Ніжинсько-Бахмацького району Північно-Дніпровської терасової низовинної області Лівобережно-Дніпровської лісостепової фізико-географічної провінції Лісостепової зони, а територія Дендрологічного парку «Тростянець», який входить до складу парку без вилучення і знаходиться на відстані близько 50 км від основної території, – в межах Ічнянсько-Лохвицького району Північно-Полтавської підвищеної області Лівобережно-Дніпровської лісостепової фізико-географічної провінції. На заході – це плоскохвиляста, слабо розчленована рівнина з незначною кількістю балок та річкових долин, а на сході місцевість поступово підвищується і переходить у відроги Середньоросійської височини. По території Ічнянського національного природного парку протікає річка Іченька, яка впадає в річку Удай на території Прилуцького району. До складу парку ввійшла і частина болота в заплаві р. Удай та невелика кількість ставків. В геологічній будові переважають червоно-бурі глини полтавського ярусу, а в долинах річок – алювіальні відклади. В ґрунтовому покриві переважають сірі та темно-сірі опідзолені лісові ґрунти. За геоботанічним районуванням України (Геоботанічне районування Української РСР, 1977) Ічнянський національний природний парк знаходиться в Прилуцько-Лохвицькому геоботанічному районі Роменсько-Полтавського геоботанічного округу лучних степів, дубових, грабово-дубових (на заході) та дубово-соснових (на терасах річок) лісів і евтрофних боліт Лівобережно-дніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області. У рослинному покриві переважають ліси, залісненість території складає 83%. Лісові масиви невеликі і розташовані відносно рівномірно по всій території національного парку. Переважають липово-дубові та грабово-липово-дубові ліси, в яких граб знаходиться на східній межі свого поширення. Зустрічаються кленово-липово-дубові, а також соснові ліси (переважно молоді культури сосни). Зараз більшу частину лісових площ складають похідні цих лісів. Корінні ценози розміщуються в центральній частині лісових урочищ. У блюдцеподібних пониженнях, заплавах річок Удай та Іченька зустрічаються трав'яні евтрофні болота. Заболоченість території складає 10–15 %.

Методика

Дослідження флори і рослинності Ічнянського національного природного парку проводились протягом 2005–2006 рр. з використанням крапкового картування та загальноприйнятих геоботанічних методів. З метою проведення спостережень за динамікою популяцій весняних ефемероїдів на території національного парку були закладені ділянки для багаторічних моніторингових спостережень.

Результати

Було виявлено та закартовано 26 рідкісних видів судинних рослин. Наводимо їх перелік.

Види міждержавної охорони (Додаток I Бернської конвенції).

Pulsatilla latifolia Rupr. (Сон широколистий)

Види державної охорони (Червона книга України (Червона книга ..., 1996)).

Dactylorhiza incarnata (L.) Soo (Пальчатокорінник м'ясочервоний)

Dactylorhiza majalis (Reichenb.) P.F.Hunt et Summerhayes (Пальчатокорінник травневий)

Epipactis helleborine (L.) Crantz (Коручка морозниковидна, к. широколиста)

Galanthus nivalis L. (Підсніжник білосніжний)

Lilium martagon L. (Лілія лісова)

Lycopodium annotinum L. (Плаун річний, п. колючий)

Види, які планується внести до III видання Червоної книги України.

Utricularia minor L. (Пухирник малий)

Види регіональної охорони (відповідно до Переліку видів судинних рослин, що підлягають особливій охороні на території Чернігівської області, прийнятого Чернігівською облрадою 20.01.2000р.) (Перелік видів ..., 2000).

Anemone sylvestris L. (Анемона лісова)

Dryopteris austriaca (Jacq.) Wouynar ex Schinz et Thell. (Щитник австрійський)

Juniperus communis L. (Яловець звичайний)

Pyrola minor L. (Грушанка мала)

Scilla bifolia L. (Проліска дволиста)

Scilla sibirica Haw. (Проліска сибірська)

Sedum sexangulare L. (Очиток шестирядний)

Види, які пропонуються для занесення до списку видів, які охороняються в Чернігівській області.

Campanula cervicaria L. (Дзвоники оленячі)

Centaurium erythraea Rafn (Золототисячник звичайний)

Chimaphila umbellata (L.) W.Barton (Зимолюбка зонтична)

Corydalis intermedia (L.) Merat (Ряст проміжний)

Digitalis grandiflora Mill. (Наперстянка великоцвіта)

Equisetum hyemale L. (Хвоц зимуючий)

Nymphaea alba L. (Латаття біле)

Primula veris L. (Первоцвіт весняний)

Sempervivum ruthenicum Schnittsp. et C.B.Lehm. (Молодило руське)

Valeriana exaltata Mikan fil. (Валеріана висока)

Veratrum nigrum L. (Чемериця чорна)

Поширення видів на території парку нерівномірне. Найбільша кількість місцезнаходжень рідкісних видів на території національного парку виявлена у старих дубових та дубово-грабових лісах, які збереглись переважно в центральній частині парку.

Місцезнаходження видів судинних рослин, які занесено до Червоної книги України (Червона книга ..., 1996), показано на рис. 1.

Види міждержавної охорони. Додаток I Бернської конвенції.

Pulsatilla latifolia Rupr. (Сон широколистий) – рідкісний європейський бореальний вид. В Україні поширений у Лісостепу, Поліссі, зрідка зустрічається в Передкарпатті та Розточчі. Ареал виду проходить Скандинавією, Середньою Європою та Східною Європою. Зростає в соснових та мішаних лісах. На території парку виявлено поодинокі екземпляри поблизу с. Хаєнки в асоціації *Betuletum-Quercetum varioherbosum*, та поблизу с. Коломійцево.

Види, занесені до Червоної книги України (1996).

Dactylorhiza incarnata (L.) Soo (Пальчатокорінник м'ясочервоний) – євразійський вид на південній межі ареалу. В Україні зустрічається в Карпатах, Передкарпатті, Розточчі, Опіллі, на Поліссі, в Західному і Правобережному Лісостепу, Гірському Криму. Зростає на болотах, у вологих лісах, на болотистих та торф'янистих луках, у вологих чагарниках. Виявлено досить великі популяції на луках поблизу с. Хаєнки, де зростає разом з *Dactylorhiza majalis*. Лука неінтенсивно випасається. Проективне покриття травостою становить 90–95 %. У рослинному покриві переважають *Festuca pratensis* Huds., *Ranunculus acris* L. та *Carex nigra* (L.) Reichard, які утворюють асоціацію *Festucetum (pratensis)-caricosum (nigrae)*. Квітує на початку червня.

Dactylorhiza majalis (Reichenb.) P.F.Hunt et Summerhayes (Пальчатокорінник травневий) – середньоєвропейсько-середземноморський вид на південно-східній межі ареалу. В Україні поширений в Карпатах, Передкарпатті, на Поліссі, в Західному Лісостепу, в Кримських горах. Зростає на вологих луках, на узліссях, на евтрофних болотах. Виявлено на луках поблизу с. Хаєнки разом з *Dactylorhiza incarnata* в тій же асоціації. Квітує на початку червня.

Eripactis helleborine (L.) Crantz (Коручка морозниковидна) – євразійський вид з диз'юнктивним ареалом. В Україні поширений в Карпатах, Закарпатті, Поліссі, Західному Лісостепу, Правобережному та Лівобережному Лісостепу, в Степу та Гірському Криму. Зростає в лісах, на узліссях, в ярах. Виявлено 4 місцезнаходження в різних частинах національного парку, переважно в старих дубових

лісах або похідних цих лісів. Зростає поодинокі, в асоціаціях *Betuleto-Quercetum molinosum* та *Querceto-Betuletum convallariosum*.

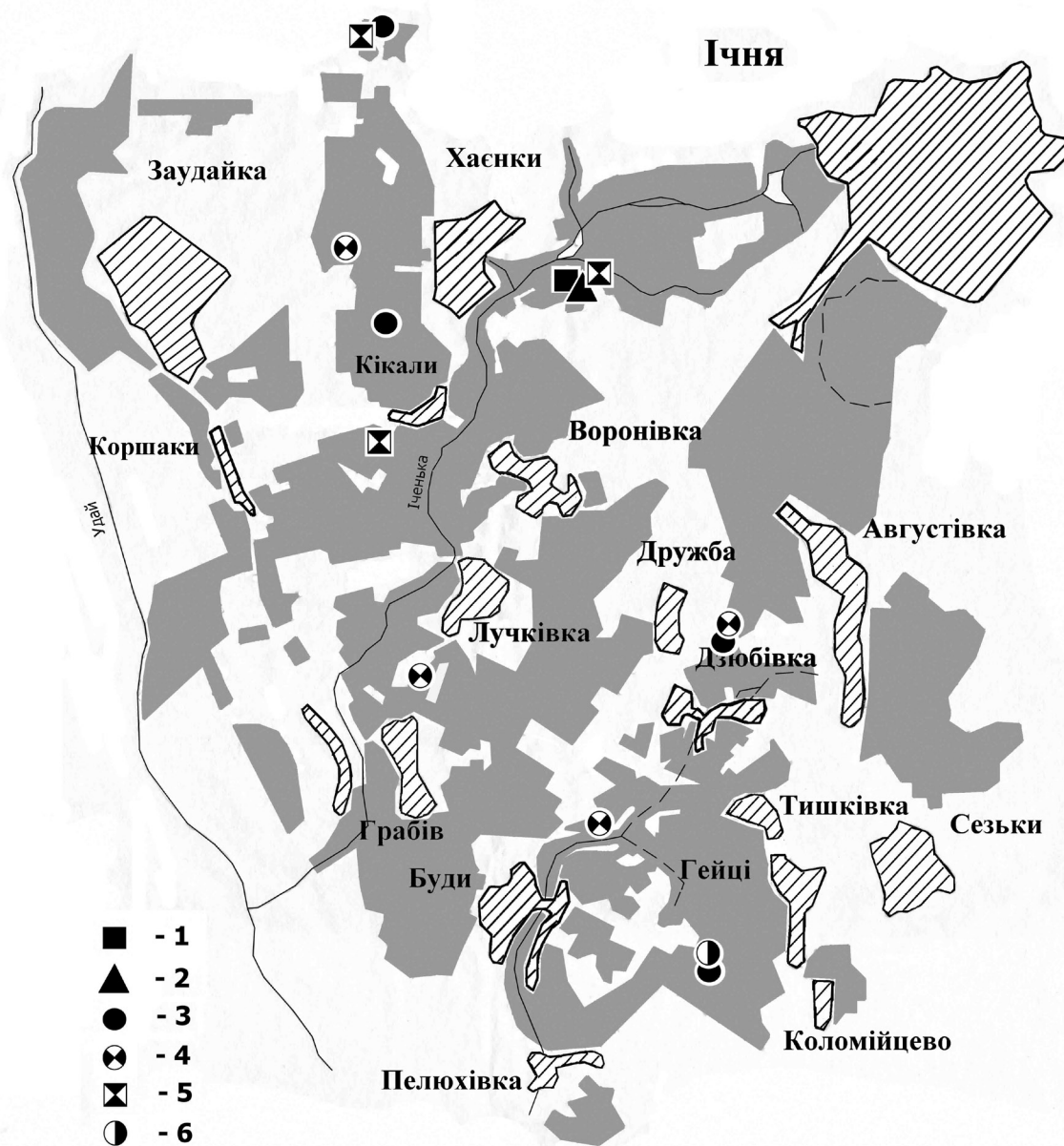

Рис. 1. Місцезнаходження рідкісних видів судинних рослин на території Ічнянського національного природного парку: 1 – *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo, 2 – *Dactylorhiza majalis* (Reichenb.) P.F.Hunt et Summerhayes, 3 – *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, 4 – *Galanthus nivalis* L., 5 – *Lilium martagon* L., 6 – *Lycopodium annotinum* L.

Galanthus nivalis L. (Підсніжник білосніжний) – європейсько-середземноморський вид на східній межі ареалу. В Україні поширений в Карпатах, на Закарпатті, в Передкарпатті, на Правобережному Поліссі, в Лісостепу та Степу. Ареал виду охоплює Центральну Європу, Середземномор'я, Передкавказзя. Зростає в листяних лісах, на галявинах та в чагарниках. На території Ічнянського національного природного парку перебуває на крайній східній межі ареалу. Найбільші локалітети розташовані поблизу сіл Дзюбівка та Дружба в асоціаціях *Carpineto-Betuleto-Quercetum galeobdolosum*, та *Carpineto-Quercetum caricosum (pilosae)*, поодинокі особини виявлено поблизу сіл Хаєнки та Грабів. Синузій не утворює. Лише на одній ділянці, яка не увійшла до складу національного парку, проективне покриття *G. nivalis* сягає 15%, де він співдомінує з *Scilla sibirica*, проективне покриття якої становить тут 10%.

Lilium martagon L. (Лілія лісова) – диз'юнктивноареальний вид. В Україні поширений в Карпатах, Закарпатті, Передкарпатті, Розточчі, Опіллі, на Поліссі та в Лісостепу. Ареал цього виду охоплює Європу, Сибір та Центральну Азію. Зростає в листяних та мішаних лісах (на галявинах та на узліссях). Виявлено три локалітети в південній частині національного парку поблизу сіл Хаєнки та Кікали (кв. 2, 11, 14) на галявинах в старих дубових насадженнях. Тут він зростає групами по 3–5 особин.

Lycopodium annotinum L. (Плаун річний) – палеарктичний вид на південній межі ареалу. В Україні поширений в Карпатах, на Поліссі, зрідка на Волинській височині, в Малому Поліссі та в північній частині Лісостепу. Вид з євразійським ареалом. Зростає у хвойних та мішаних вологих лісах. На території національного парку зростає на перезволоженій зниженій ділянці березового лісу з густим підростом берези поблизу с. Коломійцево. Тут він утворює невелику куртину. Поряд з ним виявлено кілька куртин *Lycopodium clavatum* L., малопоширеного на півночі Лісостепу виду.

Види, які пропонується внести до III видання Червоної книги України Національною комісією з питань Червоної книги України.

Utricularia minor L. (Пухирник малий) – голарктичний, диз'юнктивноареальний вид. В Україні зустрічається на Поліссі, в Лісостепу, дуже рідко в Степу. Його ареал охоплює Європу, Західний та Східний Сибір, Далекий Схід, Середню Азію, Північну Америку. На території парку виявлений у невеликому обводненому болітці в долині р. Іченьки біля берега. Болітце оточене *Betula pendula* Roth та *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. Понад берегом зростають *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. та *Typha latifolia* L.

Види регіональної охорони.

Anemone sylvestris L. (Анемона лісова) – рідкісний вид. В Україні поширений в Степу і Лісостепу. Зростає на узліссях, в чагарниках, на лучно-степових схилах, лісових луках та в дубових лісах. Ареал виду охоплює більшу частину Європи, Кавказ, Азію та Сибір. Виявлено невелику куртину поблизу с. Кікали, в дубовому лісі.

Dryopteris austriaca (Jacq.) Woyнар ex Schinz et Thell. (Щитник австрійський) – бореальний вид на південній межі ареалу. В Україні поширений в Карпатах, Прикарпатті, Розточчі, на Поліссі. Зростає в хвойних та мішаних лісах. Ареал охоплює Кавказ, Західний та Східний Сибір, Далекий Схід, Скандинавію, Середню та Атлантичну Європу, Північну Америку. Виявлено поодинокі особини поблизу с. Августівка, кв. 45 у смузі великих дубів в асоціації *Querceto-Pinetum*.

Juniperus communis L. (Яловець звичайний) – бореальний вид на південній межі ареалу. В Україні зустрічається на Поліссі та зрідка в Лісостепу. Зростає в соснових лісах та на узліссях. Ареал виду охоплює Північну і Середню Європу, гори північної Африки, Кавказ, Гімалаї, Сибір, Північну Америку. На території Ічнянського національного природного парку виявлено два місцезнаходження: одне поблизу с. Дзюбівка в сосновому лісі, друге місцезнаходження виявлене поблизу с. Коломійцево в урочищі «Озера» в асоціації *Querceto-Betuletum graminosum*.

Pyrola minor L. (Грушанка мала) – бореальний голарктичний вид на південній межі ареалу. В Україні поширений в Карпатах, Прикарпатті, Розточчі, на Поліссі, в Лісостепу, в Гірському Криму. Виявлено лише один локалітет з двох куртин в березовому лісі поблизу с. Коломійцево в асоціації *Querceto-Betuletum graminosum*.

Scilla bifolia L. (Проліска дволиста) – центральноєвропейський вид на південно-східній межі ареалу. В Україні поширений в Карпатах, на півдні Правобережного Полісся, в Лісостепу, Степу, горах Криму. Зростає в листяних лісах, на узліссях. Зустрічається майже по всій території національного парку в дубових лісах. Проективне покриття *S. bifolia* тут в середньому становить 5%.

Scilla sibirica Haw. (Проліска сибірська) – європейсько-сибірський вид поблизу західної межі ареалу. В Україні поширений в Лісостепу і Степу на Лівобережжі і в Криму. Зростає в лісах, на узліссях, в чагарниках. На території парку виявлено в лісових масивах поблизу с. Августівка та смт. Дружба в асоціації *Betuleto-Quercetum coryloso-varioherbosum*. Проективне покриття *S. sibirica* – 20–25 % (тут поодинокі зустрічається *G. nivalis* та *C. intermedia*).

Sedum sexangulare L. (Очиток шестирядний) – центральноєвропейський вид. В Україні поширений в Карпатах та Лісостепу. Зростає на піщаних та кам'янистих місцях. На території національного парку було виявлено поблизу с. Буди на піщаних пагорбах серед молодих культур *Pinus sylvestris*, а також на південь від с. Хаєнки на піщаних пагорбах на узліссі.

Види, запропоновані для внесення до списку видів регіональної охорони.

Campanula cervicaria L. (Дзвоники оленячі) – зростають в лісах та в чагарниках. Ареал виду охоплює Європу та Сибір. В Україні поширений на Поліссі та в Лісостепу. На території національного парку виявлено два локалітети. Обидва знаходяться в старих дуже розріджених дубових лісах в північно-західній частині парку.

Centaureum erythraea Rafn. (Золототисячник звичайний). В Україні зустрічається спорадично, переважно на Лівобережному Поліссі, Лівобережному Лісостепу та в Придніпров'ї. Зростає по краям боліт, по западинах, на пісках та по солонцюватих луках. Ареал виду охоплює Середню, Південну та Південно-Східну Європу, Середню Азію. На території Ічнянського національного природного парку виявлено на південний захід від с. Хаєнки на псамофітній луці з домінуванням *Chondrilla juncea* L. та *Artemisia scoparia* Waldst. et Kit. в заплаві річки Іченьки, на підвищенні.

Chimaphila umbellata (L.) W.Barton (Зимолюбка зонтична) – бореальний вид на південній межі ареалу. В Україні зустрічається в Розточчі, Поліссі, рідше – в Середньому Придніпров'ї, Лівобережному Лісостепу та Гірському Криму. Виявлено в березовому лісі в урочищі «Озера» куртину площею близько 20 м², в асоціації *Betuletum franguloso-pteridiosum*.

Corydalis intermedia (L.) Merat (Ряст проміжний) – середньоєвропейський вид. В Україні зустрічається в Лісостепу, в північній частині злаково-лучного Степу та зрідка в Карпатах. Занесений до Червоної книги Білорусі. На території національного парку виявлено у весняних синюзях з домінуванням *Scilla sibirica* в асоціаціях *Betuleto-Quercetum coryloso-varioherbosum*, біля с. Августівка та Дружба.

Digitalis grandiflora Mill. (Наперстянка великоцвіта) – європейсько-середземноморсько-передньоазіатський вид. В Україні зустрічається в Закарпатті, Карпатах, Прикарпатті, Розточчі, на Поліссі, в Лісостепу. Виявлено невеликі популяції в березових та дубових лісах неподалік від сіл Кікали та Коломійцево.

Equisetum hyemale L. (Хвощ зимуючий) – голарктичний вид. В Україні поширений спорадично, переважно в Лісовій зоні. На території національного парку виявлено популяцію в зниженні дубового лісу поблизу с. Буди, загальною площею приблизно 250 м².

Nymphaea alba L. (Латаття біле) – реліктовий європейський вид. Поширений по всій Україні, окрім Криму. Виявлено в ставках поблизу сіл Хаєнки та Дзюбівка. Угрупування *Nymphaeeta albae* занесено до Зеленої книги України.

Primula veris L. (Первоцвіт весняний) – європейський неморальний вид біля південної межі ареалу. В Україні поширений на Поліссі, в Лісостепу, Прикарпатті та південно-східних районах Степу. Виявлено поодинокі екземпляри в північній частині парку поблизу с. Хаєнки в урочищі «Зимник», в асоціації *Querceto-Tilietum sparsiherbosum*.

Sempervivum ruthenicum Schnittsp. et С.В.Lehm. (Молодило руське). В Україні зрідка зустрічається на Поліссі, досить часто в Лісостепу і північній частині Степу. Зростає на піщаних та кам'янистих місцях, скелях. Ареал виду охоплює Румунію, Балканський півострів, Східну Європу. Виявлено в південній частині парку поблизу с. Коломійцево в урочищі «Озера», в розрідженому березовому лісі, в асоціації *Betuletum graminosum*.

Valeriana exaltata Mikan fil. (Валеріана висока) – європейський вид. В Україні поширений в Карпатах, на Поліссі, в Лісостепу, Степу, Гірському Криму. На території національного природного парку виявлено поодинокі особини поблизу с. Хаєнки на луці та у вільшняку в заплаві р. Іченьки.

Veratrum nigrum L. (Чемериця чорна) – європейсько-сибірський неморальний реліктовий вид. В Україні зустрічається в Розточчі-Опіллі, в Лісостепу, на Поліссі, в північній частині Степу. Його ареал охоплює Середню та Східну Європу, помірну смугу Західного та Східного Сибіру, Далекий Схід, Північний Китай, Корею, Японію. Виявлено три локалітети в північній частині Ічнянського національного природного парку в старих дубових лісах неподалік від сіл Хаєнки та Кікали. Цей вид потребує більш детального вивчення.

Обговорення

Наявність всіх цих рідкісних видів рослин на території Ічнянського національного природного парку характеризує його ботаніко-географічне положення. Тут можна зустріти як бореальні види, характерні для Полісся, які знаходяться на південній межі ареалу, так і характерні для Лісостепу.

Нині на території Ічнянського національного природного парку продовжуються флористичні та геоботанічні дослідження, складання каталогу судинних рослин, продромусу рослинності та картування рідкісних видів.

Список літератури

Геоботанічне районування Української РСР. – К.: «Наукова думка», 1977. – 304с.

Перелік видів судинних рослин, що підлягають особливій охороні на території Чернігівської області (Прийнятий Чернігівською облрадою 20.01.2000 р.)

Червона книга України. Рослинний світ: / Редкол.: Ю.Р.Шеляг-Сосонко (відп. ред.) та ін. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1996. – 608с.

Шищенко П.Г. Лівобережно-Дніпровська лісостепова фізико-географічна провінція // Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / Редкол.: ...О.М.Маринич (відп. ред.) та ін. – К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1989–1993. – Т.3: П–Я. – 480с.

**Редкие виды сосудистых растений Ичнянского национального природного парка
А.А.Жигаленко**

Описаны находки редких видов сосудистых растений на территории Ичнянского национального природного парка. Приводятся короткие характеристики видов и их созологическая ценность. Всего характеризуется 26 видов сосудистых растений, из которых 6 занесены в Красную книгу Украины (1996).

Ключевые слова: *Красная книга Украины, виды региональной охраны, Ичнянский национальный природный парк.*

**Rare species of vascular plants of the Ichniansky national nature park
O.A.Zhyhalenko**

Distribution of rare species of plants of the Ichniansky national nature park is shown. The brief data on the species and their sozoological status are presented. Totally 26 species of vascular plants are characterized. 6 of them are entered into the Red Data Book of Ukraine (1996).

Key words: *Red Data Book of Ukraine, species of regional protection, Ichniansky national nature park.*

Представлено: Т.Л.Андрієнко
Рекомендовано до друку: Т.В.Догадіною